

BORSI-KÁLMÁN BÉLA

Förgetegben¹

GONDOLATOK BÖDY JÓZSEF:
MAGYAR ODISSZEA A XX. SZÁZADBAN² C.
EMLÉKIRATÁRÓL

mottó 1: *A lovat az Út, az embert az IDŐ méri* (laoszi mondás)

mottó 2: *„Ami igazán nehéz, az mindig a múltban van”³* (Szvoren Edina)

mottó 3: *„A múlt vizsgálata arra való, hogy törvényszerűségei megértésével helyes elhatározásokra jussunk a jövőben”*

Ezt a három idézetet taláломra, úgyszólván véletlenszerűen választottam ki (olyannyira, hogy a harmadik mondás szerzőjére hirtelenében nem is emlékszem, s megeshet, nem hajszálpontosan rögzült a fejemben); választhattam volna persze még legalább két tucatot, vagy akár több ezret is a kínálózó temérdek szentenciából, amelyek közös jellemzője, hogy az emberi cselekvés számára megadatott időkeretet veszi górcső alá.

Azt, amelyet mind közönségesen *ÉLET*-nek hívunk. Így: csupa nagybetűvel! Ami, tudjuk, néhány szokványos, mondhatni banális történése köré szerveződő, mindannyiunk számára közös eseményhalmaz (születés, eszmélkedés, pálya- és párválasztás, karrier és gyermeknevelés majd az elkerülhetetlen betegség és halál) ellenére mindenki, minden emberi lény számára egyszeri és megismételhetetlen, Adyval szólva: „Észak-fok, titok, idegenség, Lidérces messze fény”⁴ Az övé, senki máséhoz nem mérhető, össze nem téveszthető, át nem ruházható: *egyedi*. Olyan, mint a géntérkép vagy az ujjlenyomat. Következésképpen *elvileg* maga, és senki más, tartozik elszámolni vele,⁵ ha évei sokasodtával, nem ritkán a halálos ágyán erre késztetést érez. (Nagyon sokan vannak ezzel így, de nem mindenki ragad tollat, vagy ül le számítógépe elé. Rosszabb esetben nem marad rá érkezése.)

Ide tartozó, gyakran elhangzó másik közhely embertársainkról: *élete kész regény*, illetve, kicsit tudálékosabban: egy regényt mindenki tud írni, vagy írhatna. A saját élet-történetét, élete regényét. A legtöbben azonban, mármint azok közül, akik nem tudnak ellenállni a *mérlegkészítés* kísértésének, s nem ragadja el őket időnap előtt a Kaszás, legfeljebb az *emlékiratig* jutnak el, ami, az imént szóba hozott elemi késztetésen, a *számvetés* kényszerítő erejű elvégzésén túl számtalan buktatóval jár. Továbbmegyek: kockázatánál csak az *felelősség* nagyobb, amit írója önkéntelenül (meggondolatlanul) vagy nagyon is tudatosan magára vállal, amikor, szabad folyást engedve élete során feltorlódtott emlékeinek és érzelmeinek, leül a fehér papírlap (komputerbillentyűzet) elé, hogy *megrostálja* soktízezer napja hordalékát. Merthogy, szögezzük le mindjárt, nem írhat meg *mindent!* Akár azért, mert rengeteg emlékfoszlányát egyszerűen elmossa a könyörtelenül múló idő (vagy annyira rettenetesekek, esetleg elvisel-

hetetlenül megalázók, hogy inkább lenyomja mélytudatába őket), akár azért – s nyilván ez a gyakoribb – mert a homokóra-szerűen lepergett évtizedek ellenére olyan fájdalmasok (még mindig), hogy nem tud úrrá lenni rajtuk, képtelen formába önteni őket. Sokan ezért nem vesződnek vele, vagy írás közben visszarettennek – feladják! Elviszik magukkal a sírba.

S akkor még nem is említettük minden emlékezés legnagyobb hátulütőjét, a szinte általánosnak minősíthető *önigazolási kényszert*, amelynél nincs hatalmasabb veszély mindazok számára, akik írószerszámot vesznek a kezükbe.

Különösen, ha politikusok – vagy történészek...

Az első kategóriába tartozók, az ún. 'nagy emberek' az utókornak szánt irományai esetében nemegyszer már az első pár bekezdés elolvasásakor kilóg a lóláb: félreért-hetetlenül kiderül, mi vegre készültek.

Erről – történetesen a XX. század egyik sajnos megkerülhetetlen figurája kapcsán – ezt írja kortársam, Gyarmati György:

– *A visszamenőleges önigazolás* [...] Rákosi [Mátyás] esetében is *a memoár elsődleges funkciója*.⁶

Ám, ha egy kicsit belegondolunk, s megpróbálunk elvonatkoztatni az immár mögöttünk hagyott, magyar szemszögből kínos vesszőfutásnak bizonyult évszázad talán leggyűlöletesebb alakja – egy teljes (baljós) történelmi korszak (1945–1956) névadója⁷ – 'élet-magyarázatai' történelmi eszközökkel könnyűszerrel kimutatható torzításaitól s szándékos manipulációtól, akkor fel kell tennünk egy nehezen megválaszolható kérdést:

Lehet-e vajon egy (akármilyen) visszaemlékezésnek más – az önigazoláson túli – „funkciója” egyáltalán? Vagy kényszeredetten bele kell törödnünk, hogy ha a „dolgok” végére akarunk járni, mögéjük kívánunk nézni, s viszonylagos rendet szeretnénk vágni az élet-tények (tetteink, törekvéseink, vágyaink, mulasztásaink, bűneink) dzsungeljében, továbbá nem akarunk menthetetlenül eltévedni az érzelem-szilánkok kősvatagában, nincs és nem is lehet más iránytűnk?

Kicsit nyersebben fogalmazva és mondandónkat szándékosan lecsupaszítva: *vajon egész életünk nem merő önigazolás(kényszer)-e maga is?* Hiszen joggal gondolhatjuk, legalábbis remélhetjük, hogy mégiscsak volt/lehetett valamicske célja, értelme, rendeltetése sok évtizedes ilyen-olyan erőfeszítéseinknek... (Különösen, ha azt is tudatosítjuk magunkban, hogy mindazt amire az „életben” törekszünk szüleink, Anyánk, vagy Apánk csepegteti akaratlanul mélytudatunkba – rosszabb esetben belénk 'veri'! – s ezeket a sokszor meg sem fogalmazott vágyképeket követjük mindhalálig, akárha valamilyen kőszá délibábot...)

Itt most megszakítom ezt a rögtönzött (ál)filozófiai (profán lételméleti) fejtegetést, ami gyaníthatóan minden épeszű férfi és nő eszét megjárja, amikor a műtőasztalra készülve hajnalonta a plafont bámulja kórházi ágyán, s azon töpreng, mit rontott el, mit tehetett volna másképp (vagy mit *nem* kellett volna megtennie), hogy *más irányt* vegyen saját és szerettei élete...

De lépünk közelebb ismertetésünk tárgyához, Bódy József: *Magyar Odisszea a XX. században* c. emlékiratához. Az Olvasóban talán máris dereng: a föntebbi gondolatmenet-füzér azért fogalmazódott meg e sorok szerzőjében, mert az 1984-ben az egyesült államokbeli Wintersville kisközségben (Ohio) kilencvenévesen elhunyt Bódy írásműve alig hasonlítható az általa ismert számtalan memoárhoz, melyeket csaknem fél évszázados történelmi pályája során többnyire szakmai penzumként forgatott és

hasznosítani igyekezett!

Nem, Bódy József annyira szerény, hogy maximum az „életrajz” minősítést igényli munkájának, ám rögtön hozzáteszi: „nem annyira irodalmi, hanem jóval inkább kortörténelmi tekintetben.”⁸

Más szóval nem pályázik szépírói babérokra! Még azt sem dönti el, hogy a szélesebb nyilvánosság elé kíván-e lépni vele, avagy – saját szavaival – beéri „mindössze a családi használat igényeivel”. Azaz leszármazottjai, gyermekei, unokái okulására.

Szerencsére legidősebb fia (a három közül), az 1934-ben Keszthelyen született és hosszú nyugat-európai, majd amerikai (és rövid miskolci) kitérő után oda visszatérő Bódy Pál neves amerikai, majd

magyar történész lett, aki, úgymond, „hivatalból” is föl tudta mérni Édesapja korrajzának valós értékét. Ennél fogva, megtartva annak egyedi jellegzetességeit, sajtó alá rendezte és rövid bevezetéssel ellátva a szombathelyi OSKAR Kiadó jóvoltából tetszetős, keményfedelű küllemmel 2014-ben megjelentette azt.

Ezt annál is inkább megtehetette, mert atyja, Bódy József (Vasvár, 1894–Wintersville [Ohio], 1984), rokonszenves visszafogottsága ellenére azért maga is tisztában volt „életrajz” valódi súlyával, amikor annak bevezetőjében így vélekedik róla: „elsőrendű szemléltető képet mutat be a millenniumtól számított félszázad magyar »beállításáról« a tetőpontjáig jutott dualizmus paraboláján.” Majd az 1896–1976 közötti nyolc évtizedes történelmi periódust madártávlatból áttekintve – tömören és szemléletesen (s tegyük tüstént hozzá: máig ható érvénnyel) – így fejezi be (ön)értékelését: „A parabola emelkedő szárának hanyag lassúság, a lejtőre jutottnak a zuhanás adott jelentős jelleget.”⁹

S itt néhány gondolat erejéig máris lehorgonyozhatunk! Vajon miféle *paraboláról* is esik itt szó? Mert az *Idegen szavak szótára* szerint a parabola „a kúpszelet egyik fajtája: összefüggő, végtelenbe nyúló síkgörbe; azon pontok mértani helye, melyek egy ponttól (a gyújtóponttól) és egy egyenestől (a vezérfonaltól) egyenlő távolságra vannak”.¹⁰

Jól lehet, szinte bizonyos, hogy Bödy a *parabola* másik, elvontabb jelentésére¹¹ is gondolt, egyáltalán nem zárható ki, miszerint tudatában lehetett: már e kifejezés konkrét definíciójából kiemelhető néhány – emlékiratai értelmezését utólag megkönnyítő – elem! Egy kis agytornával nem túl nehéz a „végtelenbe nyúló síkgörbét” a magyar történelem- és társadalomfejlődéssel, a „gyújtópontot” a magyar nemzet- és államépítő törekvések 1920-tól illuzórikusnak minősülő csúcspontjával, a *mille-niummal*, míg a „vezérfonalat” a magyar nemzeteszmével¹² (nemzeti gondolattal) – s az attól elválaszthatatlan „magyar polgári átalakulással” – az unos-untalan használt „modernizációval” – azonosítani.¹³

Ez utóbbit sajnos nem mindenki kapcsolja össze ma sem, pedig kéz a kézben járnak, ugyanannak az éremnek a két oldalát képezik, következképpen XX. századi megbicsaklásuk/kisiklatásuk, egyszóval: kudarcos jellegük is *közös*! Akárcsak az a szintén kényszeres mozzanat, hogy valószínűleg nincs is olyan felelősen gondolkodó magyar politikus és értelmiségi (származzék a sokféle szabdalt, szekértáborokba sodródott, a Rákosi- és Kádár-korban darabjaira hullott magyar társadalom bármelyik szegmenséből is), aki ne próbálta volna legalább egyszer életében végig gondolni, hogy „miért vettünk” (1848–1849-ben, 1918–1920-ban, 1956-ban), vagy miért nem tudtuk viszonylagos, de nem is jelentéktelen társadalomfejlődési/tipológiai *főlényünket* – még sikeresebb integráció/magyarosodás képében – 1825 és 1920 között a magunk javára fordítani s miért nem voltunk igen gyakran képesek – immár a *szimbolikus térben* (ha úgy tetszik: a ’vígaszágon’) – a győzelmet kicsikarni olyan, a magyar nemzeti önbecsülés szemszögéből fontos esetekben (helyzetekben), amikor – főként az 1938-as és 1954-es futballvilágbajnokság döntőjében – egyértelműen „nekünk állt a zászló” (csapatunk legalább olyan jó játékosokból állt, mint az olaszoké, 1954-ben pedig toronymagasan kiemelkedett a nemzetközi mezőnyből, diadalmaskodni mégsem tudott, etc.)

Végletesen leegyszerűsítve megint: „*mi fán terem a magyar fátum*”?

Mi több, váratlan ajándékként, a kölcsönvett föntebbi meghatározás még egy újabb, elemzésünkhöz felhasználható fogalmat foglal magában: az „egyenlő távolság” (*equidistance*) elvét, amelyből, megint kicsit csavarintva a szóba jöhető etimológiákon, különösebb erőfeszítés nélkül nyerhető ki Bödy előadásának (történelemszemléletének) néhány további komponense: kiegyensúlyozottság, arányérzék, a tények, eszmék és az érvek aprólékos mérlegelése s azok tisztelete, és így tovább...

Mert, mielőtt valóban belemélyednénk Bódy memoárjába, nem árt rögzíteni, hogy a szerző szokatlan tömörítő és szintetizáló képességgel rendelkezik, amely rendszerint a matematikusok (és a költők) sajátja. Még az a feltételezés is megkockáztatható, hogy ennek nincs is tudatában! E sorok írója is csupán azért merészeli fölvetni, mert legkisebbik fia, az Egyesült Államokban élő Bódy Bertalan,¹⁴ aki egy időben hivatásos sakkozóként bajnokságot is nyert Nebraska állam Omaha¹⁵ nevű városában, kicsit röstellkedve vallja be, hogy apja nem csak kisfiúként oktatta ki rendszeresen a sakk-táblánál, hanem élteesebb korában is bármikor megverte, pedig sohasem játszott versenyszerűen és semmiféle alapképzettséggel nem rendelkezett...

Ugyancsak a rejtett matematikai képességek mellett szól Bódy egy másik nagy erénye: a *nyelvtelenség*. Ennek kibontakoztatásához a magyar társadalomfejlődés és mentalitás rejtett törvényszerűségei mellett elképesztő szerencsesorozat is kellett, amelyre az alábbiakban majd még részletesebben is kitérünk. Bocsságuk máris előre, hogy Bódy hosszú és rendkívül sikeres életútját tanulmányozva a kései olvasónak az volt az érzése, hogy a memoár-író t örangyalok serege kíséri, s nincs olyan bonyolult s kockázatos *élethelyzet*, amelyből ne tudna ép bőrrel kikecmeregni...

A lovat az ÚT, az embert az IDŐ méri

De próbáljuk először dióhéjban összefoglalni mi minden fért bele Bódy József (1894–1984) tíz év híján száz esztendő felölelő evilági életébe. Az összefoglalóhoz történész fia, Bódy Pál apjához méltóan szikár előszavából, s persze magából a Bódy-életrajzból vesszük az adatokat:

Bódy József 1894. április 7-én született Vasváron. Kocsi- és nyeregkészítő, hintógyártó-kárpitozó édesapja nevét nem találtam meg a Bódy-breviáriumban, föltehetőn ő is a József névre hallgatott (kisnemesi, kisiparos-családokban gyakran adták az elsőszülött fiúgyermeknek édesapja nevét.)¹⁶ Édesanyját viszont az életrajzból kihámozhatóan Koller Máriaként anyakönyvezték. A Koller-családnévből dunántúli megmagyarosodott osztrák, esetleg morva eredetű familiát sejtek, amelynek tagjai már a korai középkortól jobbára a történelmi Magyarországon éltek, s a lehető legtermészetesebb módon keveredtek (egyébként mindmáig) törzsökös magyar családok leszármazottaival. Ugyanez vonatkozik a dunántúli horvátokra és még inkább, a vendekre. Voltaképpen sohasem tekintettek „idegenként” rájuk e tájon, mint ahogy, a spontán módon kialakult, gyakorlatilag minden a „szentistváni Magyarhonban” élő etnikum tagjaira – kivált formálódó értelmiségükre – érvényes, majd fokozatosan „lesüllyedt kultúrjő” (*gesunkenes Kulturgut*) gyanánt szétterjedt *hungarus-tudatból* következően, maguk is őshonosnak, ’bennszülöttnek’ tartották magukat. És méltán...

Ebből a mikrokörnyezetből, mint amilyenhez a Bódy-nemzettség is tartozott, nagyon nehéz volt kiemelkedni a régi Magyarországon. Nem sokat nyomott a latban a kisnemesi származás sem, hiszen a másfél évszázados török hódoltság viszonyai – a *Dar-al-áhd* (sem nem béke, sem nem háború: portyázás, sarcolás, visszacsapás, tú-

szejtés, rabláncra fűzés etc.) – amely a Balassi Bálint által oly szépen megénekelt,¹⁷ *végvári harcok* néven rögzült a magyar nemzeti emlékezetben¹⁸ –, nem csupán kényszerű életformát teremtett, hanem egy egész társadalmi réteget formált: a végvári vitézekét, a várvédő katonaságét. A harcok elültével, Magyarország 1686-os visszahódításával azonban létalapjuk hirtelen megszűnt, s bár sokan, mondhatni tömegesen kaptak közülük *armálist*, ezzel nem sokra mentek, még ha szórványosan kisebb nemesi birtok is járt vele.¹⁹ Az eleve szűkmarkúan mért földtulajdon már a második, harmadik nemzedék kezén olyannyira szétaprózódott, hogy képtelenség volt megélni belőle. Arról most nem is beszélve, hogy minden valószínűség szerint a családfők, majd fiaik kezében jobban állt a kard az ekeszarvánál, s valójában nem volt sok hajlamuk s főként kedvük a földtúráshoz. Mályusz Elemér (1898–1989) egyik alapvető tanulmányából²⁰ tudható, hogy ez az úgymond „fölslegessé vált” leszerelt magyar katonaréteg áramlik aztán fokozatosan be a *magyar* reconquista²¹ után, a XVII/XVIII. század fordulójától a felföldi (felvidéki) kis és közepes méretű városokba megváltoztatva azok etnikai arányait és idővel mentalitását is: elnemesítve magisztrátusukat s egyúttal megmagyarosítva – magyar érzésűvé téve – lakosaikat. Ugyanakkor, hiszen valamilyen kenyérkereseti forrást is kellett találnia, szükségből foglalkozást vált, jobb híján *iparúzésre* adja a fejét: böllér, mészáros, hentes, pallér, ács, csizmadia, patkolókovács és nyergesmester, esetleg borbély lesz belőle s gondosan őrizi a sublótban vagy a tisztaszoba falán a szinte csak szimbolikus értékű nemesi diplomát – a hozzá tartozó nemesi öntudattal (göggel, nem ritkán kivagyisággal) együtt. Mályusz írásából nem derül ki, hogy az *armalisták* serege Nyugat-Magyarország a töröktől többé-kevésbé megkímélt városait, Szombathelyt, Sárospatacot, Kőszeget, Németújvárt és Vasvárt is „megszállta” volna, de gyaníthatóan ide is jutott szép számmal belőlük.²² Az viszont éppen Bödy József ’életrajzából’ hámozható ki, hogy a kisvárosi iparoság és a paraszti világ között éles határvonal – válaszfal – húzódott, amelyet se lefelé s még kevésbé fölfelé nemigen lehetett átlépni.

Ebből a Bödy-klánra is érvényes rendies szemléletről Bödy Jóska, atyja egyik egész életre szóló szentenciáját idézve, így emlékezik meg:

- *„Fiam te az iparos család gyermeke vagy, nem tartozol a bugris parasztok közé. Ezek között sokaknak van saját háza, de a napszámos fajta zsuppos házban is »árendában« lakik. Alája már csak a cigány tartozik, de a muzsikussal cigány már nem áll szóba a sátoros cigánnyal. Anyátok gondoskodott arról, hogy ne tévesszenek össze benneteket a mezítláb járó, kék gatyát viselő paraszti gyerekekkel.”*²³

Hát, mi tagadás, innen, ha nem jön közbe valamilyen gondviselés-szerű véletlen, aligha lehet kitörni. De, akár egy társadalmi réteggel „lejjebb” is, ha teszem azt a falusi kántortanító, vagy a kanonok úr szeme megakad az okos tekintetű gacsos lábú pórfiún, aki kitűnően számol, fejben is ha kell, a ministráláshoz elengedhetetlen latin szavakat pedig kapásból megjegyzi, „kiemelik” és elküldik papi szemináriumra. Vagy, miként még a XX. század elején egy Sárospatak környéki tanyán történt: az uraságnak jelentik, hogy egyik jó szemű és biztos kezű fiatal zsellérje magától rájött (vagy elleste a lódoztortól), hogyan kell éles bicskával úgy megmiskárolni a kandisznókat, hogy

alig serkenjen a vérük s azt is rövid úton el tudja kötözni – magyarán nem kell az ár-tálynak kiszemelt példányokat a sokba kerülő állatorvoshoz messzire, a „városba” szállítani – vagyis óriási hasznot hajt. Nos, akkor ebből, méltányosságból neki is csur-rantanak annyit, hogy a filléreket összekuporgatva sutyiban házat vásárolhat magának Bogárdon s felemelkedhet a módos gazdák közzé, gyermekeit pedig már taníttat-hatja²⁴...

Szóval Bódy Jóska is minden bizonnyal apja mesterségét folytatta volna Vasváron, s mint első szülött fiú, idővel nyilván a kocsigyártó műhelyt is átvette volna, ha a Pár-kák nem avatkoznak be az ő életébe is, mégpedig egy Cziráky grófnő (Margit) sze-mélyében, aki mellett édesanyja, a rokonszenves Koller 'Marcsa' bakfisként „pesztonka-szolgálatra volt beosztva a Fejér megyei Lovasberényben,”²⁵ vagyis amo-lyan komorna, szolgálólány és társalkodónő lett egy személyben. Ennek folytán életre szóló barátság szövődik a két hölgy között. Újabb 'véletlen', hogy a komtessz épp Ma-gyarország legnagyobb földbirtokosa, herceg Esterházy Miklós asszonya lesz s nem rest urától kieszközölni, hogy iskoláztassa legjobb barátnője elsőszülött értelmes fi-acskáját. A nagyvonalú stipendium nem csupán az Esterházyak által fenntartott kis-martoni (ma: Eisenstadt) *Margit Intézet* növendéki státusára, hanem – újabb négy esztendőre – a győri Katolikus Tanítóképzőben – a *preparandián* – folytatott tanul-mányokra is feljogosít.²⁶

*

A többi már „csak” a tizenegy évesen hazulról elkerült, mondhatni 'mély vízbe do-bott' Bódy Jóska iparkodásán, s még inkább tehetségén múlik. Mert, ha hosszú élet-útját egy többlepcsős ballisztikus rakéta röppályájához hasonlítjuk, akkor a kismartoni esztendők jelentik az első, míg a győri évek a második fokozatot. S majd erre jön rá a harmadik, a végleges: a világháború forgataga és a *négyéves* szibériai ha-difogság!

Kismartonban ugyanis azonnal kiderül: istenáldotta érzéke van idegen nyelvek elsajátításához: másfél év leforgása alatt csaknem anyanyelvi szinten megtanul né-metül s a Margit Intézet kápolnájában cerebrált misékhez elengedhetetlenül szük-séges latin rigmusok is hibátlanul rögzülnek memóriájában. Egyfajta mintadiák lesz belőle, oskolamesterek és papok kedvence,²⁷ akire mindig lehet számítani mintata-nításkor vagy az egyházi szertartásokon. Ennek ellenére hiányzik belőle a törtető stréberség, nem akar minden áron, nemtelen eszközökkel „nyomulni”, mások fölé kerekedni. Szimpatikus, visszahúzódo, segítőkész. Szívesen vesz részt iskola- és kor-társai mindennapi életében, a csínytevéseket és a „második nem” (a szépnem) tagja-ival folytatott flörtöléseket is beleértve.²⁸ Ám arra gondosan ügyel, hogy – akárcsak egy kerékpáros körversenyen –, lehetőleg ott legyen az 'élbolyban'.

Ennek köszönhető, hogy oklevélének megszerzése után azonnal kántortanítói ál-lást kap a zömében német lakosságú Lajtapordányban. De megmelegedni is alig van ideje, mert 1914 augusztusában kitör a „nagy háború”, ő sem tudja kivonni magát a

„Megáll megállj kutya Szerbia, nem lesz a tiéd Bosznia”-szerű diadalittas korhangulat hatása alól, s bár a katonaelethez sem kedve, sem tehetsége, honfíúi kötelességét teljesítendő 1914 őszén – „mire a falevelek lehullanak” – bevonul a 18. Honvéd Gyalogezred soproni laktanyájába.

Innentől kezdve, ahogy mondani szokás felgyorsulnak az események: a győri tanítóképző diplomája elvileg tartalékos tiszti rangra jogosít, igaz, ehhez el kell végezni a hadapródiskolát is. Ambíciói hiányát félreérthetetlenül elárulja, hogy a 75 újonc tisztjelölt záróvizsgáján a 73. helyet szerzi meg, még annak a gyanúja is felmerül, hogy azt szeretné, szereljék le, nem akar ágyútöltelék lenni. De nem, mégse kívánja a közmegvetés tárgyát képező „lógósok” táborát gyarapítani, s nem is kerüli el a frontszolgálatot: 1915 májusától szakaszparancsnokként gyakran lát el járőrszolgálatot a galíciai hadszíntéren. Szerencséje van, a rábízott tíz-tizenkét főnyi legénységet többnyire veszteség nélkül vezeti haza a kémlelő körútról, ő maga is megússza egy kisebb térd alatti lött sebbel, amely maradandó károsodást hál' Istennek nem okoz, viszont vitéségi

*Bódy József újoncként Sopronban.
1914. december 24.*

„kisezüst” kitüntetéssel, zászlósi rendfokozattal és – egyhetes kórházi ápolás után – tíz napos jutalomszabadsággal jár. No meg azzal a babonás hiedelemmel, hogy érdeemes az ő vezénylete alatt portyázní! Ez a korántsem veszélytelen katonásdi 1916 nyaráig baj nélkül folytatódik is, de aztán beindul a „Bruszilov-gőzhenger”, melynek egyik járulékos következménye, hogy Bódy József tartalékos zászlós hadnagy egysége hősünkkel együtt orosz hadifogságba kerül:

„A nap 1916. június 5-dike volt, a legközelebbi volhiniai helység pedig Olyka.”²⁹ – jegyzi föl szüksézáváan memoárjában.

*

Itt célszerű lenne ismét megszakítani Bódy József „élet-folyamatát”, mert, ha volt sorsfordító esemény sok tízezer magyar honvéd életében akkor az orosz világgal való kényszerű megismerkedés minden kétség kívül az volt. Bódy ugyanis most sem tagadja meg önmagát, megint csak a legszükségesebb adatok, események szófukar rögzítésére szerelvényének másodosztályú kocsijába (itt jön ismét kapóra a botcsinálta tiszti rang!), aztán irány Kelet-Szibéria, közelebbről Habarovszk, a *Krasznaja Recskai* hadifogoly-élet, annak minden viszontagságával: hollywoodi filmekbe illő rekvizí-

tumaival, vad nyersségével s időnként elképesztő, dosztojevszkiji mélységű emberi kifinomultságával. Bódy kaleidoszkóp-szerű feljegyzései olvastán, paradox módon, egyedül itt alakult ki némi hiányérzet a kései recenzióban. No nem azért, mert a

*A szibériai hadifogoly
(Habarovszk, 1916. novemberében)*

szelő megfigyeléseinek s elemzéseinek már megszokott színvonala csökkent volna. Épp ellenkezőleg: azért, mert többet, *sokkal többet* szeretett volna megtudni a sikeres szibériai *túlélési-gyakorlat* hétköznapijairól.³⁰ Példának okáért a nála pontosan tíz évvel idősebb Markovits Rodion (1884–1948) környezetében eltöltött hetekről, hónapokról! Bódy ugyanis csak annyit jegyez föl, hogy „egy évtizeddel fölöttünk állt. Kettőnk kapcsolata azzal kezdődött, hogy közgazdasági tárgyú német irodalomnak fordítója és részben tanítványa voltam”.³¹ Aztán szinte semmi, talán mégis a *Szibériai garnizon szerzőjéről* és korszakos művéről³² kialakított nem túl kedvező ítéletét³³ tükrözi burkoltan az alábbi mondat, amely a táborélet kínálta önművelési, továbbtanulási és az orosz-szovjet világba való esetleges

betagozódási lehetőségeket taglaló összegzéséből veszünk át: „*Műkedvelő zenészek, festők, írók nőttek ki a tábor padozatából, nem egy esetben hazai méretű elismerést érdemlően.*”³⁴

Némileg bőbeszédűbb, amikor angol stúdiumaiban való előrehaladását taglalja. Megtudhatjuk, hogy a talányos sorsú, nyelvzszeninek számító³⁵ „Nagyiványi Zoltán”³⁶ angol Berlitz osztályához” pártolt és ennek, s persze – hiszen egy rokonnyelvről volt szó! – kiváló német nyelvismeretének következtében hamarosan „aktív tudásnak is birtokába” került, amelyet az a tény is elősegített, hogy győri „prepás” korában elég tekintélyes passzív francia szókincre is szert tett, ami nem jön éppen rosszul az angol kifejezések elsajátításakor. A művelődésre pedig ott volt a mostoha viszonyokhoz képest meglepően gazdag táborigénykönyvtár, főként természetesen orosz és francia kiadványokkal, de német és angol olvasmányokkal, mi több, néha még a *The Times* egy-egy ronggyá olvasott példánya is eljutott az Amur partjára.

*

Hátra van még a végkifejlet, amely hasonlóképpen nem nélkülözi a kalandregénybe illő mozzanatokot: egy hadifogoly sorsa, különösen, ha egy szibériai garnizon lakója sokszor csak hajszálon múlik, kivált, ha bekerül a világtörténelem egyik legkegyetlenebb polgárháborúja forgatagába. Kolcsak, Gyenyikin, fehérek és vörösök (bolsevikok), amerikai segédhadtest, cseh légiók, japán katonai körzet a Távól-Keleten, Amur parti (kozák) partizánok. Még egyszerű felsorolásukba is beleszédül az ember. Hát még ha túlélésért küzdő, pária-létre kényszerült magyar katonáról van szó, akinek minden gondolata a hazatérés körül forog. S közben éberem figyel, megpróbálja „értelmezni” a napról-napra, óráról-órára változó politikai és hadi helyzetet. Nem csoda tehát, ha gyakran hoz téves döntéseket, mint önhibáján kívül Bódy alhadnagy is, aki 1918 nyarán bajtársaival együtt visszavonatozik az Ural-környéki Szuzráig, a Volgatorkolatig. Persze abban a hiú reményben, hogy valamilyen államközi – de milyen államközi? – egyezmény folytán hamarabb haza tud kecmeregni... De aztán valahol megszületik a megmásíthatatlan döntés: Nyet! S a szerelvények mozdonyait rögvest visszafordítják Kelet felé – meg se állnak Krasznojarszki! Újabb döntéskényszer! Ki hová álljon, némi erőgyűjtés után próbáljon meg saját szakállára, szerencsecsillagában bízva *mégis* az európai Oroszországon át hazakerülni, vagy, épp ellenkezőleg, a Távól-Kelet egyelőre még igencsak képlékeny viszonyaiban bízva – vonaton, bérkocsin, lóháton s végül gyalogszerrel – valahogy Vlagyivosztokig elvergődni, s ott majd hajóra szállni. Bódy tartalékos zászlóshadnagyot szimata, és immár hagyományos szerencséje a Keletre tartó csoportba vezérli. Újabb mesébe kívánczó epizódok után (amelyek során nagy hasznát veszi időközben tökéletesített³⁷ középfokú orosz tudásának) ez meg is történik s némi rámenős ügyeskedés árán 1920. október 26-án (katonai szolgálata kezdetének pontosan hatodik évfordulóján) sikerül – ráadásul érvényes jegy nélkül, gyakorlatilag potyautasként! – a MAIRAM nevű francia teherhajóra felosonnia, amely a kínai határvidékről gabonát szállít Saigonba, míg onnan rizst – Marseille-ig. Meg, nyilván busás fejpénz ellenében, 2000 soknemzetiségű (zömében persze az időközben ebek harmincadjára jutott Kettős Monarchia hadseregének kötelékébe tartozó, s főként magyar) hadifoglyot a fedélzetére venni.

Útirány: Saigon, Colombo, Dzsibuti, s végül – Trieszt.³⁸

1920. december 20-át írtuk. Bódy József, pár nappal később, Karácsonykor, hat év távollét után megérkezik gyermekébe színterére, Vasvárra.

*

Ezzel megkezdődik Bódy József magyarországi „civil” élete.

Ennek stációi – immár valóban slágvortokban:

1921: a feltöltődés éve; pihenés, vendégségek, kirándulások, kártya, rómi, udvarlás – a vasvári 'aranyifjak' élete

1922: tanítói kinevezés Tiszapüspökibe

1923–1926: az almásfüzitői elemi iskola tanítója

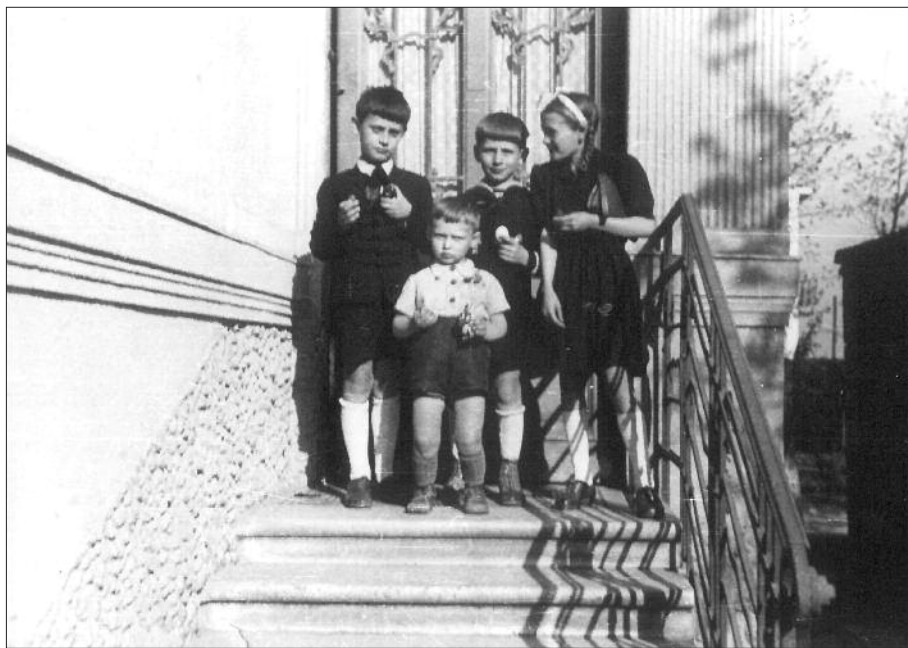
1926–1942: a keszthelyi Községi Elemi Iskola tanítója. Ez itthoni karrierjének legtermékenyebb időszaka, mondhatni 'aranykora'

Eredmények:

1926-tól a Zala vármegyei *Általános Tanító Egyesület* tagja és összejöveteleinek rendszeres előadója

1930 és 1935 között ugyancsak több alkalommal tart előadást a Zala vármegyei *Tanítói Szemináriumon*.

Ez idő alatt közíróként is kipróbálja képességeit: A Vallás és Közoktatási Minisztérium 1935. évi pályázatán második díjat nyer „Gondolatok iskolám munkatervéhez” c. dolgozatával.

A Bódy-gyerekek Zuglóban lévő Czobor utcai lakásuk előtt a szomszéd kislány társaságában

(Bódy Pál fényképalbumából)

Közben nem lett hűtlen első szerelméhez, a nyelvtanuláshoz és nyelvoktatáshoz sem: 1926-tól 1940-es (első) nyugdíjazásáig az alapfokú német nyelvtanfolyam megszervezője és mindvégig irányítója Keszthelyen. Mi több, szinte kiapadhatatlan energiájából és kapcsolatteremtő képességéből 1931-ben még egy intenzív nyelvtanfolyam elvégzésére is futja a *Londoni Egyetemen* angol tudása tökéletesítése végett.

Erre pár év elteltével igencsak nagy szüksége lesz neki és immár négytagú családjának: 1933-ban ugyanis megnősül, felesége neve Meizler Ilona.³⁹ Sorban születnek

fiúgyermek: Pál Endre (1934), Tamás Gábor (1936) és Bertalan Csaba (1940) – valamennyien Keszthelyen.

1940-ben (egy másik adat szerint 1942-ben) váratlanul elbocsátják tanítói állásából, amelynek részleteibe nem avat be se a szerző, sem kiséletrajzának összeállítója: Bódy Pál. Mindössze annyit tud meg a kései olvasó, hogy a família „részben politikai okok miatt” Budapestre költözik, Bódy József negyvenhat (vagy negyvennyolc) évesen pályát módosít: egy lapkiadó vállalatnál helyezkedik el – gyaníthatóan német és angol nyelvtudását hasznosítva.

1944-ben a Történelem ismét „közbeszól”: az immár ötven esztendőes egykori szibériai hadifogoly megint katonai behívót kap – kényszerű újabb berukkolásának körülményeiről és beosztásáról nincs híradás az életrajzokban, mindössze annyit tudunk meg, hogy az 1944-es légítámadásokat jobbra a gyenesdiási nyaralóban vészeli át, Budapestre már nem tudnak visszaköltözni az ostrom miatt, majd pedig 1945 elején a nyugati határhoz közeli Peresztegen (Ilona húga hajlékában) megszületik élete egyik legsúlyosabb döntése: a bizonytalan hazai politikai helyzet miatt s nyilván a három fiú jövője érdekében a család nyugati irányban elhagyja Magyarországot.

A mentőöv, mint mindig, megint a tökéletes német és az időközben magas szintűvé emelt angol nyelvtudás. A nyugati szövetségesek egyik tagja a *British Army*, amely részt kér és kap a Harmadik Birodalom megszállásából. Ennél fogva a brit Katonai Parancsnokságnak a helyi viszonyokat tökéletesen ismerő, nyelveket beszélő munkatársakra van szükségük a Displaced Persons (*DP*) – mai nevükön „migránsok” – tömegei ellátásához és ügyes-bajos dolgaik intézéséhez. Újfént kiváló német és angol nyelvismeretének hála pár havi Innsbruck környékén eltöltött viszontagságos vagonélet után alkalmazzák! A szovjet Távol-Keleten szerzett tapasztalatok birtokában aligha találhattak volna erre alkalmasabb embert az immár 51 éves Bódy Józsefnél, aki a *Military Government* műszaki alakulatának⁴⁰ nélkülözhetetlen ’mindenes’ lesz:

„Feladatom a helybeli és menekült műhely munkásoknak a vezetőséggel és egymás közötti nyelvi érintkezés előmozdításával karöltve a fizetési lajstromok és élelmezések irodai kezelése volt.”⁴¹ – rögzíti szokásos szikár stílusában. A nem túl magas „munkadíj” mellé ugyanakkor egy szükséglakás is járt tizenkét kilométerre Gráctól egy Karlsdorf nevű faluban, amely nem „lakhely” csupán „hálótanya” volt. A három fiú beiskolázása és apjukhoz közelítő német nyelvtudásának megalapozása a gráci reálgimnázium és a karlsdorfi elemi iskola révén biztosítva volt.

Így telt el újabb négy viszontagságos esztendő. S mire elévül a DP-státusz, megszületik a végleges elhatározás is a családfő fejében: mind magát és élete párját, s főként felcseperedő félben lévő fiait meg kívánja kímélni a marxi-lenini tanok s kivált a szocializmus pannón változatának szovjet típusú „építésétől”. Az ideiglenesnek remélt ausztriai tartózkodás véglegesnek szánt amerikai kivándorlásává változik.

Bódy József legendás szervezőkészsége (és ismétlődő szerencséje) – némi „céltudatos levelezés” és *yankee* „pártfogó”-szerzés képében – megint gyümölcsözőnek bizonyult: 1949-ben, ötvenöt esztendőes korában a MIDWEST egyik hajdan indián

törzsek által benépesített államának legnagyobb városa – *Omaha* (Nebraska) középiskolás korú fiúnevelő helyi intézménye alkalmazza második, s immár végleges 1962-es nyugdíjazásáig.

A BOYS TOWN (Fiúk Városa) ruházati részlegének könyvelői és leltározó posztja ugyan nem veszi igénybe intellektuális felkészültsége és kreativitása minden szegmensét, ám amerikai állampolgárságot és szolid megélhetést biztosít a négytagú családnak.

Mert Bódy Józsefet, amikor 1949-ben az újvilági újrakezdés mellett dönt mintaszzerű apaként csupán egyetlen cél vezérli: fiai színvonalas iskoláztatása, jövőjük biztosítása.

A három fiú pedig nem hozott szégyent atyjára: mindhárman felsőfokú diplomát szereztek, a legidősebb fiú, Bódy Pál neves amerikai, kanadai és magyarországi egyetemeken megbecsült oktatója és jelentős történeti munkák szerzője⁴² lett.

*

Ami igazán nehéz, az mindig a múltban van

Szvoren Edina egy interjúból kiragadott mottóul választott mondata első pillantásra banálisnak tetszhet, de ha egy kicsit eltöprengünk rajta, hamar rájöhetünk, ez csak a *látszat* csupán. Nagyon is mély értelmű – az emberi létezés teljes időtartamát átfogja, értelmezi, egyszersmind keretbe foglalja. Mert gondoljunk csak bele, mit is cselekszünk hátulgombolós korunk óta? Amikor hozzánk (s persze családunkhoz) közel álló emberek, idősebb rokonok, közeli barátok évődő kérdésére próbálunk, hét-nyolc évesen, legtöbbször félszegen válaszolni: „*Mi leszel, ha nagy leszel*” (s közben barackot nyomnak a fejünkre)?

Az ismeretlen, titokzatos „Jövőről” ábrándozunk, hiszen nem tudhatjuk: „tűzoltó, vadakat terelő juhász, vagy katona”,⁴³ esetleg pilóta, netán Afrika-kutató válhat-e belőlünk. S azt még kevésbé, hogy ez mit jelent, milyen képességek birtokában, mekkora erőfeszítések árán lehetséges. Vagyis valójában fogalmunk sincs róla milyen is lesz az a bizonyos jövő – kiszínezzük, álmodozunk róla csupán. S aztán az esetek döntő többségében, *nem olyan lesz*, amilyennek reméltük... S akkor visszaállítjuk a homokórát s körülbelül negyvenes éveink elejétől, ha mindenki nem is, de sokan, immár azon kezdünk elelmélkedni, vajon miért alakult éppen *így* és nem *másképp*? Vagyis máris benne vagyunk a *múltban*. Annak pedig csak nagyon ritkán ébredünk tudatára, hogy maga ez az elképzelt (imaginárius) „jövő”, amire gyerekként és serdülőként vágyunk, amely felé oly eltökélten törekszünk (vagyis egész élet-utunk) *is eleve* meghatározott. Az is a múltban, vagyis a *történelemben* gyökerezik! Nem csupán velünk született (genetikus) adottságaink, képességeink, tehetségünk mértéke (végessége) szab tehát korlátokat érvényesülésünknek, hanem, bármilyen elcséplenek hat is ez egy szerény könyvismertetésben, családunk, felmenőink, közeli és távolabbi őseink származása, a társadalmi hierarchiában elfoglalt helye, anyagi és műveltségbeli lehetőségei (más szóval: a

múltja), az általuk átadott/közvetített élmény- és ismeretanyag, életfilozófia és előítélet-rendszer az, amely alapvetően determinálja esélyeinket.

Különösen egy feudális béklyóit programszerűen – a varázsszónak, *panácea*nak tekintett *modernizáció* s a hozzá tartozó 'ideológiák' révén – épp levetni *igyekvő*, ám, e magasztos célkitűzésnek homlokegyenest ellentmondva, hűbéri jellegű mentális struktúráit makacsul őrző társadalmi környezetben, mint amilyen Bódy József eszmélkedésének színtere, a *millenniumi* Magyarország volt.

Ezt a megítélésünk szerint sok vonatkozásban napjainkban is érvényes *alaphelyzetet* 1942-ben így fogalmazta meg Bódy József kortársa, a múlt század egy másik nagy magyar történésze, a Szekfű Gyula árnyékában szintén (akárcsak Mályusz!): háttérbe szorult Hajnal István (1892–1956):

„Minden kultúrfejlődésnek [...] olyan az osztálytársadalma, amilyen volt a rendisége. Az üzem nagy átalakulással bár, de folytatódik. *Az ember feltétlen szabadnak érzi szellemét és elhatározásait, s mégis a történelmi múlt dolgozik benne.*”⁴⁴

A kérdés csak az, hogy ki s mennyire van ennek tudatában? Megfigyeltem, hogy az embereket (férfiakat és nőket egyaránt) nagy általánosságban *érdekl*i családjuk, felmenőik sorsa, vagyis a Történelem – szinte mindenkinek vannak valamilyen emlékfoslányai, olykor családi legendák formájában elraktározott történetei nagyszülei, olykor még dédapáik és dédanyáik viselt dolgairól is. De a részleteket nem képes megőrizni memóriájuk, már csak azért sem, mert például a XX. században *túl sok minden* történt velük/velünk. Sokan korán elhaltak, lelőtték őket Doberdónál, el-tűntek Oroszországban, elhurcolták, gázkamrában, vagy a Don-kanyarban megölték őket, netán – miként a Bódy-familia is – mindettől távolról sem függetlenül, vándorbotot vettek a kezükbe és szétszóródtak a nagyvilágban.⁴⁵ Ugyanakkor, szintén saját megfigyelésem, hogy a családi eseménytörténet értelmezése, divatos szóval: „kontextusba helyezése” még azok számára is nehézséget okoz, fárasztónak találják, akiknek ehhez megvolnának az intellektuális képességeik. Nem örülnek neki, olykor unalmasnak, esetleg kínosnak érzik, ha valaki ilyesmivel bíbelődik, túlságosan elmélyül a részletekben. Ez a magyaros társas-érintkezés egyik nagy ellentmondása, mert a társasági élet nagyjában egészében másból sem áll Petőfi és Madách nyelvén beszélő közegekben (Soprontól Sepsiszentgyörgyig, Munkácstól Vancouverig és Kassától Sidneyig) mint kor- és sorstársaink cselekedeteinek programszerű 'értékelése' (csepülése)... Merthogy ez rendszerint nagyon felületesen, s ismerjük be, ritkán zajlik megértő módon, inkább maliciózan, és, csaknem mindig, a régi magyar világból örökölt előítéletességgel történik, aminek legtöbbször nem is vagyunk tudatában...

A magyarázat kézenfekvő: magyar nyelvterületen alig akad olyan család, amely ne őrizne a magyar társadalom egy másik rétegéből származó másik familia részéről elszenvedett sérelmeket, amelyeket – kölcsönösen – változatlanul „nem oldott békévé az emlékezés”⁴⁶! Sokszor épp ellenkezőleg. Ilyen körülmények között a „gyökerésés”, különösen az etnikai eredet firtatása már-már olyan tapintatlanságnak minősül, akárha beszélgetőpartnerünk nemi irányultságáról érdeklődnénk... Ilyen körülmények között tényleg ritkaságszámba megy, ha valaki arra is képes, hogy az események-

től elvonatkoztatva, azokon felülemelkedve – önmagát és cselekedeteit kívülről és felülről nézve – nagyobb összefüggésekbe is bele tudja ágyazni saját élettörténetét, amely persze soha se lehet teljesen ’objektív’...

Mindezt azért hozom szóba ismét, mert Bódy József mini „élet-rajzát” az teszi különlegessé, hogy szerzője legalább három, nem túl gyakori alapképesség birtokában van:

- a, rendkívül éles a memóriája, amelybe életre szólóan vésődnek be a megélt történetek, események, helyzetek
- b, már-már skizoid módon kívülről (is) látja magát, sőt még azzal a valóban rendkívüli adottsággal is rendelkezik, hogy érzékelje, „bemérje”, hogy egyes megnyilvánulásai, kijelentései milyen hatást tesznek, milyen reakciókat váltanak/válthatnak ki mindenkori partnereiben, koruktól, nemüktől, sőt nyelvüktől, kultúrájuktól függetlenül (itt megint csak meg kell említeni, hogy Bódy legalább három nyelvi közegben mozog magától értetődő természetességgel, sőt, oroszul és franciául is kommunikáció-képes!). Ebből következően az átlagosnál nagyobb esélye van arra, hogy előre nem látható esemény-sorokat, lehetséges következményeket megérezzen, rendkívül erős a ’szimata’, intuíciója! Bódy egész egyszerűen *intelligens*, a szó eredeti, latin értelmében: képes a dolgok, események, történések rejtett láncolatait, titkos rugóit, homályban maradó összefüggéseit meglátni, összekapcsolni (*intel-ligo*) és habozás nélkül hasznosítani, saját (és családja) javára fordítani. (Ez máris magyarázatul kívánczik ismétlődő szerencséjére, jó választásaira, reálisnak bizonyuló döntéseire – akár kifejezetten veszélyes élethelyzetekben is!)
- c, mindezt betetőzi a valószínűleg rejtett matematikai hajlamaiból eredeztethető *absztrakciós készség*, közelebről az a tulajdonsága, hogy képes saját vágyait, törekvéseit a mindenkori társadalmi és hatalmi szerkezetbe, alá és fölrendeltségi viszonyrendszerbe illeszteni, ösztönösen érzi, mi lehetséges és mi nem egy adott szituációban, beszédhelyzetben, illetve döntéskényszerben. Meddig lehet elmenni, mik az objektív korlátjai egy-egy célkitűzésnek. Magyarán rendkívül erős a valóságérzékelése, amit minden túlzás nélkül *történelmi érzék*nek is nevezhetünk. Különösen, ha azt is idevesszük, hogy az elvonatkoztatási képességből még arra is futja, hogy *időbeliségében*, társadalomtörténelmi múltjában és összefüggésében észlelje és elemezze osztályhelyzetét, az oly igen vágyott *feljebb-lépést, előre-jutást* a társadalmi ranglétrán és, ha tetszik, ha nem: a mindenható *presztízs-hierarchiában*.

Természetesen nincs itt terünk, hogy még mélyebbre ássunk Bódy József nézetrendszerében, ezért ismét csupán vázlatosan próbáljuk áttekinteni annak vezérmotívumait:

A visszaemlékezés egyik ismétlődő toposza a „tanítóság”, amelyet hősünk, miként volt már róla szó, atyjától, idősb Bódy József vasvári kismemesi eredetű nyeregkészítő mestertől vett át és egész életében érvényesített:

- „Papa [...] konokul a kántortanító státust tekintette felülmúlhatatlan elérhetőségnek”⁴⁷ [...]
- „Okleveles minőségükben a tanító felkerülése [módot nyújtott] az alsó középosztály legalsó lépcsőfokára jutni”⁴⁸ – ez már saját minősítése, amikor a ’partiképesesség’ módozatairól elmélkedik (szép, kedves, házias, és jómódú feleség reményében).

Utóbb már axióma-szerűen rögzíti, hogy „tanítói oklevéllel rendelkező magasabb beosztású városi alkalmazottak [...] pályáztak földdel javadalmazott kántortanítói állásokra.”⁴⁹ Itt már el is sikkad, pontosabban szervesen beleértendő, hogy id. Bódy József is azért vélte elsődendő célkitűzésnek a tanítói diplomát, mert – idézzük – „ebben az állással együtt járó földbirtokos járandóság nem csekély szerepet játszott.” A föld iránti vágy oly erős, hogy amikor a család anyagi helyzete némiképp javult id. Bódy József azonnal maga is kisebb szőlőbirtokot vásárol, még ha csak szimbolikusan is.⁵⁰

S itt kell visszacsatolni a kisnemesi származáshoz: a *Bódy klán* és valószínűleg ez az egész iparúzésre kényszerült hajdani ’vitéz’ katonaréteg – kivált az intenzív iparosodás korának kezdetétől, a XIX. század második felétől, amikor a nemesi éthosz is átalakul⁵¹ – azért nem becsülte túl sokra a többnyire díszes és előkelőnek *látszó* ’kutyabőr’, mert földtulajdon hiányában a „fenn az ernyő, nincsen kas” (nesze semmi fogd meg jól) szinonimájának tekintette, nevetségessé válni meg nem akart.

Erről ezt olvashatjuk – rövidítve – a Bódy-életrajzban:

„[L.] Lipót [1657–1705 között német-római császár, s 1755-től magyar király] a Bódy nemzetséget is nemesi sorba vette [...] A familia [szét]szóródott nemcsak Vas, hanem a szomszédos megyék területén is, de *a nyilvánvaló törökverő érdemeket jelző vitéz képe az erdőből kitörő szarvasával szemben a családi címert magas rang szintjéig vagon híján nem emelte.*”⁵²

Ugyanakkor ebből az idézetből nem csupán Mályusz Elemér örökbecsű tanulmánya megállapításai köszönnek vissza, hanem a társadalmi ranglétrán való feljebbjutás nemzedékről-nemzedékre átörökített igénye is, amit minden túlzás nélkül nevezhetünk máris – a nemesi származással csupán *látszólag* összeegyeztethetetlenül – „polgári erénynek”!

Íme egy erre vonatkozó másik idézet, amelyet ifjabb Bódy József 1913-as „önarcképéből” veszünk át:

„szó sem lehetett volna, hogy visszahúzódjak az általánosságban üzött sportolástól, öltözködéstől, szokásoktól és társaságoktól, még kevésbé attól *a szülői megköveteléstől, hogy legalább egy lépcsőfokkal meghaladjam az apáét. Ez a szülői elvárás, mint ahogy kitűnt, szabályszerűen érvényt szerzett magának a valóságban.*”⁵³

Vagyis az ebből a rétegből származó családfő nemhogy féltékeny, vagy gáncsoskodó volna fiaival (legtöbbször az első szülöttel, vagy a legtehetségesebbnek ítélttel) szemben, hanem még el is várja, hogy a ranglétrán fölébe kerüljön – úgymond „többre vigye” nála. Ez minden kétség kívül a *mobilitás*, a fölfelé igyekvés előfeltétele,

s ugyancsak a „polgárisulás” megnyilvánulása: a kisenemesi gyökereknek ismételtent ellentmondva hivatás-szociológiailag is értelmezhető burzsoá törekvés.

Ebből a megközelítésből a Bódy-nemzettségben uralkodó attitűd akár példaszerrűnek is mondható: mint vázlatosan láttuk már, nemcsak idősb és ifj. Bódy Józsefre, hanem ez utóbbi mindhárom fiára is érvényes – áthagyományozódott!

Ezt az alapmagatartást tovább árnyalja egy másik, szintén a távoli múltból örökölt, talán a viszontagságos törökkori hadi élet korábbi függelmi viszonyaiból fakadó viselkedési mód: a fennálló hierarchia feltétlen tisztelete. A vasvári helyi társadalomban uralkodó mentalitásról, melyet Bódy Jóska tizenegyéves koráig megtapasztalt⁵⁴ ez olvasható az életrajzban:

„Az iparos kasztot az úri osztály ignorálta és a leírt magatartást minden érdekelt fél természetesnek tartotta.”⁵⁵ De, mint már az eddig citált szemelvényekből remélhetőleg az Olvasó számára is egyértelműen kiderült, ez nem jelentette a fennálló viszonyokba való passzív beletörődést. Épp ellenkezőleg! De a mindenkori ’játékszabályok’ betartásával. Arról viszont – valószínűleg mégis a nemesi címer önbizalmat adó létezésével összefüggésben – szó sem lehetett, hogy ezekből a jobbára kisenemesi klánokból származó férfiak és nők megalázkodjanak, bárkihez hozzádörgölözzenek: a „tartást” s a „becsületet” többre taksálták az esetleges nemtelen feljebb kerülésnél (vagy a lányok esetében a nélkülözésmentes életvitelt ígérő, de rangon aluli mezalliansznál.) Vagyis az arányérzék, a minden hivalkodást, nagyozolást, „rongyázást” kerülő józan mértéktartás (az asszonynépnél az „illem”, az ’úrinői magatartás’) úgyszólván be volt „kódolva” abba a gyaníthatón jelentős részben szintén kisenemesi gyökerekkel (is) rendelkező társaságba (Lőke, Biczó, Répássy, Szita, Tretter-családok,⁵⁶ stb.), amelynek Bódy József itthoni pályafutása csúcán a keszthelyi aranykorszakban megbecsült tagja volt. Nyilván nem magyar sajátosság, hanem általános érvényű szociológiai törvényszerűség, hogy az ilyesféle társaságokban kimondatlan alapszabály az azonos réteghez tartozás, s ezen belül is a megközelítőleg azonos ’rang’ (vagyon, státus, „állás”, közel egyenértékű diploma birtoklása, hasonló nagyságrendű közéleti vagy tudományos tevékenység felmutatása), amelyekben az árnyalatok, az alig észrevehető különbségek, imponderábilák is sokat nyomhatnak a latban. Ifjabb Bódy József például sohasem vette fel a személyes kapcsolatot a család egy másik – módosabb és híresebb – ágához tartozó jogot végzett Bódy Zoltánnal, apja harmadfokú unokatestvérével, aki a két világháború (1922–1938) között Zala vármegye alispánja volt. Pedig ez a nem is olyan távoli rokon valószínűleg a háttérből egyengette, hogy 1926-ban elnyerje a viszonylag magas presztízszű keszthelyi tanítói állást. Mégsem kereste föl, mert a látogatást minden bizonnyal odasimulásnak tartotta volna, hálálkodni pedig végképp nem szeretett.

Erről, közvetve, így vall emlékirataiban:

„a tanári pályánál magasabbra nem törekedtem [...] Az értékelés felsőbb fokát [...] a főiskolai diplomához kötvé láttam. Egy cseppet sem bántott ennek ellenére a »kócos falusi tanító« minősítés azokkal szemben, akik jólfésült »előkelőségei« lettek a [tanári] karnak.”⁵⁷

Ez a 'tartásos' távolságtartó, önérzetes magatartás figyelhető meg, amikor a magyar zsidóság helyzetéről, a magyarországi társadalomszerkezetben elfoglalt helyéről, egyáltalán a zsidóság státusáról, a zsidók betagozódásának lehetőségeiről értekeznek. Bódy természetesen nem hivatásos történész, s nem szociológus, „csak” egy éles szemű, okos ember, aki megpróbál ésszerű válaszokat adni a zsidó–magyar (magyar–zsidó) együttélés *akkori* kérdéseire.

Vasvári gyerekkorának emlékegyet összegezve ezt írja például:

„*A létező középosztály a kereskedők felett tanítókból, [a] jegyzőből, két bíróból, [a] gyógyyszerészből és néhány ügyvédből és zsidókból állott.*”⁵⁸ Vagyis – 'saját hatáskörben' – máris úgyszólván 'megelőlegezi' azt a szociológiai (de nem érzelmileg) már akkor is kétségbevonhatatlan „státust”, amelyre a történelmi Magyarországra költöző zsidóság a XIX. század első évtizedei óta jogosan igényelt magának és rengeteget (a Közép- és Dél-kelet-európai térségben valószínűsíthetően a legtöbbet) tett érte az ország gazdasági, művelődési viszonyainak javításában „civilizálódásában” játszott elsőrendű szerepével párhuzamosan bekövetkező rohamos magyarosodás képében.

Ennek ellenére a rendkívül intelligens gyerek érzékeli, hogy ez azért nem annyira magától értetődő dolog, mert kilenc-tízévesen apjának szegezi a kérdést:

„a kereskedők még szebben öltözködnek [ti. a parasztnál és az iparosoknál], mégis azt halljuk egyre: azok zsidók, értik az üzleti pénzszerzés módját. *Mégsem szeretne a legtöbb ember zsidó lenni. Miért?*”

Atya felelete jól tükrözi az egész milleniumi Magyarország felemás magatartását az ún. 'zsidókérdés' tárgyában, amely persze már akkor is, napjainkban pedig még inkább „magyarkérdés” volt. Id. Bódy József ugyanis ezt mondja fiacskájának:

„Ha látunk az utcán játszó gyerekeket, megcirógatjuk a fejét és mosolygunk a szemükbe. *De ilyesmi eszünkbe sem jut sem pedig az övékébe, ha találkozunk a Breinerék és az Ecksteinék gyermekeivel.*”

A kisfiú nem hagyja annyiban a dolgot és feltesz még egy mindmáig megválaszolatlan alapkérdést:

Hát akkor úr-e a zsidó vagy se?

Apja, idősb Bódy József megint kitérő választ ad: egyrészt ismét kifejezi (kisnemesi) rétege öntudatos, tiszteletteljes alapmagatartását a magyar társadalom minden rendű és rangú tagja iránt (hiszen ők is Isten teremtményei, akármelyik felekezethez tartozzanak is), ugyanakkor rendies – mai szemmel/füllel sértő, és kirekesztő jellegű – előítéleteinek is got ad:

„*Mi nem tegezzük, hanem urazzuk őket. A Kohn Farkas jóval gazdagabb, mint a kéményseprő mester úr, de azért mégis csak egy zsidó.*”⁵⁹

Vagyis, ha értelmezni akarjuk id. Bódy József tétova magyarázatait, ez bizony annyit tesz, hogy hiába a társadalomszerkezeti/szociológiai egyenrangúság és egymásrataltság a közös cél: a „hon” felemelése, civilizálása és korszerűsítése tekintetében, továbbá a zsidóknak *a közös haza* felvirágoztatásában, valamint az önkéntes magyarosodásban szerzett múlthatatlan érdemei ez a két objektíve közel azonos (legalábbis

összeegyeztethető) érdekű *polgári irányultságú* réteg – a kismemesi eredetű törzsökös iparosság és a bevándorolt, helyét kereső zsidóság – tagjai a kölcsönös előítéletek (lánykori nevén: az örökölt ’feudális korlátok’ és rendies reflexek) következtében távolságot tartanak egymással/egymástól, vegyüléstről, összejárásról, összeházasodásról (amely minden összeolvadás, betagozódás és természetes asszimiláció végső stádiuma) pedig valószínűleg csak elvtelve lehet szó (a katolikus és evangélikus felekezeti irányában ilyen akadály nincs, de ortodox keresztények, „schismatikuskok” esetében elvárás az áttérés.)

Ebben az összefüggésben is igen izgalmas, amit Bódy a továbbiakban egyetértőleg ír a dualizmus korszabadelvű, a zsidók betagozódását nagymértékben elősegítő közhangulatáról, amely a zsidóellenes fellépést egyrészt hál’ Istennek lehetetlenné tette, másfelől elősegítette a zsidóságon belüli további rétegződést:

„A [Molnár apát és Zichy gróf által szervezett] Néppárt politikai elődje éppen a vasvári kerület Istóczy Győző nevű képviselőjének antiszemita pártja volt, de *a liberális gondolkodás és nemzetgazdasági történetét ezt* [a politikai antiszemitizmust] *életképtelenné tette – és joggal.* 1910-ben már felszaporodott számban dúskáltak a Monarchia területén zsidó mágnások, akiknek szemében a rongyszedő zsidó, rongyszedő zsidó volt.”⁶⁰

Más szóval Bódy szemét nem kerüli el a zsidóságon belül a századfordulőig lezajlott erőteljes osztálytagozódás sem!

Pár mondattal arrébb Bódy mély levegőt vesz és a „nép nevében” is véleményt nyilvánít a ’kérdésről’ – ilyen formán:

„A magyar paraszt nem várt, sem nem félt a zsidótól. Öszvér félének tekintette a zsidót: okkal”⁶¹ – már, ha csupán az elméletileg oly kívánatos, sajnálatosan félbemaradt – utóbb a Rákosi-korszakban, majd a Kádár-rendszerben visszajára fordult – „polgári átalakulás” – a nyugati típusú *citoyen*-polgár, az erőteljes, gazdaságilag független, érdekérvényesítésében *autonóm magyar burzsoázia* kivajúdásának mindezidáig illúzióknak bizonyuló szempontjából vizsgálódunk, és jobb híján elfogadjuk, hogy Magyarországon, a magyar társadalomfejlődésben a régmúltból örökölt *nemesedés* és a „modernnek”, korszerűnek számító *polgárosodás* között sem szociológiailag, sem mentálisan nincs áthághatatlan különbség, mindkettő a társadalmi felemelkedés, a vagyonosodás, a mindenható presztízshierarchiában való feljebb-jutás, felfelé-törekvés egy-egy *stádiuma* csupán,⁶² lényegében ugyanannak az egymásban feloldódó *folymatnak* a részelemei.⁶³

Ezt két nálam sokkal autentikusabb „szakértő” Jászi Oszkár és Hatvany Lajos (különösen az utóbbi, hiszen Hatvany saját családja felkapaszkodásának megélt tapasztalatát rögzítette) egy alkalommal így fogalmazták meg:

„*öntudatos polgári osztály (angol vagy francia értelemben) sohasem volt és minden valószínűség szerint éppoly kevésbé lesz Magyarországon, mint ahogy nem volt Oroszországban sem.*”; és b) [lényegében Hatvanyt Lajost⁶⁴ parafrázálva] „*a magyar kapitalizmus egyszerű függvénye és kiszolgálója a feudalizmusnak.*”⁶⁵

Itt sincs terünk, hogy Bódy a magyar zsidókkal kapcsolatos minden állásfoglalását⁶⁶ tüzetesen elemezzük, de annyit feltétlenül meg kell említenünk, hogy már a húszas évek közepén észleli a zsidóságra a túlkompensáló jellegű s persze önfelmentő *bűnbakkeresés* formájában leselkedő és valóban katasztrófával végződő veszélyeket: egy almásfüzitői előrelátó zsidócsalád gyerekeit ő oktatja angolra, megérti és osztja a családfő aggodalmait, a „Hitler-megoldást”⁶⁷ pedig a világ- és a magyar történelem egyik legnagyobb tragédiájának tartja, amely csupán a tatárdúláshoz és Magyarországnak a Vörös Hadsereg által „hallatlan brutalitással végbement megszállásához” mérhető. Egyedül ebben az összefüggésben mutatható ki némi (bár Bódy szibériai tapasztalatai ismeretében nagyon is érthető) elfogultság (ellenszenv) Rákosi Mátvás történelmi szerepvállalásával szemben, akit idegen *helytartó* minőségében felelősnek tekint a „brutalitás fenntartásáért”⁶⁸ – más szóval a GPU/KGB magyar megfelelője: az ÁVO/ÁVH hazai garázdálkodásáért, s tegyük rögtön hozzá, mindazon ígéretes gazdasági/társadalomtörténeti előrehaladás, korszerűsödés, polgárosodás visszanyeséséért és megsemmisítéséért, amely pedig az 1830-as évek óta Magyarországon 1944/1945-ig ellentmondásosan és elégtelenül bár, ám az egész magyar(országi) népesség közös erőfeszítései árán *mégis* végbement. Nem kis részben épp Bódy társadalmi rétege – a kismemesi eredetű iparosság – és a magyar zsidóság jó néhány szegmense odaadó tevékenysége és kiemelkedő képviselői jóvoltából...

Ugyanakkor Bódy gondolatmenete további részéből egyfelől kiderül, hogy a „zsidóügy” ekkor – vagyis az első világháború, majd az 1918/1920-as összeomlás előtt – csupán másodrendű, vagy harmadlagos probléma a „kisebbségi örvény” veszélyével összehasonlítva.

Erről ez a (rövidített) passzus tanúskodik: „nem volt a [zsidó] kérdés uralkodó méretű a nemzetiségi kérdéssel összevethetően. Ámde ebben az áramban [...] együtt úszott az általános vezetett többség és a kisebbség [...] A Rákosi Jenő-féle (30 millió magyar) elgondolás és a Tisza István-féle ország a többségé is volt. A valóságban fenyegető két büntett – a parasztság és a nemzetiségi kisebbségek sorsának lekicsinylése – a nemzetpolitikában csak egy évtized múltán tudatosodott meg a »millenniumi« glória elvakító csillogásában.”⁶⁹

Ez persze már előre vetítette mindazt, amit Bódy előadásából korábban már idéztünk, közelebbről: „*a parabola [...] lejtőre jutott [szárá]nak a zuhanás[á]t.*” Vagyis, kicsit nyersebben fogalmazva: a világháborús vereség, a hadsereg szélnek eresztése, az ország megszállása, Trianon ... és mindaz, ami – Szekfű megkerülhetetlen könyvcíméből idézve – „utána következik.”⁷⁰ Mindmáig.

Vázlatos, bár így is hosszúra sikeredett ismertetésünk végére érve feltétlenül ide kívánczok egy olyan mozzanat, amelyet sem magyar történésztől, sem emlékirótól nem olvastam, ismereteim szerint a korszak nagy magyar írói sem figyeltek föl rá (ebben persze tévedhetek!) Nevezetesen: Bódy másokhoz hasonlóan észleli, hogy az általa ugyan túlhajtottnak tekintett, kétségtelenül „nacionalista” magyarosító törekvéseknek *létezik egy spontán, önkéntes vonulata is*. És nem csupán a magyar zsidóság körében! Legalább annyira a nyugat-dunántúli különféle német ajkú törzsökös la-

kosság soraiban is. Ez idáig nem igazi meglepetés, mások is felfigyeltek rá, meg is írták, már-már közhelyszámba megy a szakirodalomban!

De az már valódi újdonság, amit a tizennégy-tizenöt éves kamaszfiú a kismartoni német eredetű városiakok magyarosodási hajlamáról figyelt meg, s az alábbi szövegrész tartalmazza:

„A lakosság alsó rétege anyanyelvén, *a középső és felső magyar nyelven volt magyar hazafias érzelmű honpolgár.*⁷¹ *Ebben az érületben nem csekély csodálkozásomra **tűt**tt Vasváron vagy mondjuk Kecskeméten.*”⁷²

Másképp fogalmazva Bódy ösztönösen egy nagyon lényeges társadalomtörténeti mozzanatot ragad meg: az önkéntes magyarosodáshoz nem feltétlenül szükséges, hogy a szóban forgó város vagy egyéb népesebb település – és annak vonzáskörzete – színmagyar, vagy legalább többségében magyar legyen! Épp ellenkezőleg, mert ennek *hiányát* a még erősebb (ezzel a hiánnyal valószínűleg egyenesen arányos) *kompenzatív vágy* helyettesíti az érvényben lévő ösztönösen követett *nemesi minták* átvételével. Erre a komplex jelenségre Mályusz klasszikus tanulmánya kapcsán már utaltunk, s amelynek csupán öröndetes fejleménye a „magyar érzés” (’honszeretet’) elmélyülése, s még további következménye a magyar nyelv készség szintű, s utóbb fokozatosan anyanyelvvé váló elsajátítása, „bensővé tétele”.

Ezt a bonyolult társadalmi, társaslélektani/betagozódási/asszimilációs s végső soron magyarosodási folyamatot jelen sorok írója – Norbert Elias (1890–1990) szintén megkerülhetetlen műve⁷³ alaptételének átvételével és továbbgondolásával – Temesvár kapcsán próbálta két monográfiában⁷⁴ is megfogalmazni, *a trendkétségtelen* létezését pedig egyik tanítványa még egy olyan felvidéki kisváros – Rózsahegy/Ruzomberok – esetében is kimutatta,⁷⁵ amelyben magyarok elenyésző kisebbségben, a környéken pedig elhanyagolható szórványban éltek!

EPILÓGUS

A múlt vizsgálata arra való, hogy törvényszerűségei megértésével helyes elhatározásokra jussunk a jövőben

Végezetül s valamiféle összegzés gyanánt engedtessek meg, hogy fejtegetéseink lezárásaként először egy ’posztmodern’ amerikai író (Paul Auster) a múlt és jövő összefüggéséről szóló gondolatait, majd Bódy József legkisebb fia – Bódy Bertalan – apja életútjáról kialakított véleményét idézzük:

1. *„Minden, ami emberi, valóság, és néha már az előtt tudunk valamit, hogy megtörténik, még ha nem vagyunk is tudatában. A jelenben élünk, de a jövő minden pillanatban bennünk van. Talán erről szól az írás, Nem lejegyezzük a múltat, hanem előkészítjük a jövőt.”*⁷⁶
2. *„Diákéveinek törekvései lehetővé tették felemelkedését a művelt középosztályba [...] Az, hogy mint hadifogoly, megtanult angolul és később Angliában járt egyetemre, nagy mértékben meghatározta saját és családja háború utáni életét Ausztriában és*

az USA-ban. Az 1944-ben hozott döntése, hogy családjával elhagyja Magyarországot, életre szóló kérdést jelentett. Mindezek a döntések végül helyesnek és életszerűnek bizonyultak. Ezek mutatják, hogy **kitűnően mérte fel a történelmi helyzeteket és valódi előrelátása volt.**

*Szibériából való visszatérése több sorsdöntő lépésből álló **odisszé volt.***⁷⁷

Nemesvita/Zugló, 2019. július/augusztus
(Javítások: 2019. november 6–7.)

JEGYZETEK

- 1 Először úgy véltem, hogy legalálábbban a *Sodrásban* cím adná vissza leginkább Bödy József sorsát és üzenetét. De ez a cím – Gál István 'Sodrásban' c. idén felújított művészfilmje okán – 1963 óta már foglalt. Ugyancsak elcsépelte a „Forgószélben” vagy a „Viharban” címváltozat, amelyek, vagy jelzővel ellátott származék-szavaik mondhatni 'bérletet váltottak' az első, majd a második nagy világháború valóban tornádó-szerű esemény-lavinájának szimbolikus megjelenítésére, felidézésre. (Ilyen például Niamesnyné Manasz Margit mostanában újra fölfedezett *Kislányok a nagy viharban*. Budapest, 1937, A Szent István Társulat Kiadása [149 old.] c. hajdani bestsellere.
- 2 Sajtó alá rendezte Dr. Bödy Pál; szerk. dr. Károssy Csaba Ákos. Szombathely, 2014, Oskar Kiadó, 147 old. (a továbbiakban Bödy)
- 3 „Egy szín, egy szag, egy káromkodás” Szvoren Edinával Szekeres Niki beszélget. *Élet és Irodalom*, 2019. május 25., 7. p.
- 4 Ady Endre: Sem utódja, sem boldog őse...[Szeretném, ha szeretnének] In: Ady Endre összes költeményei (forrás: mek.oszk.hu/00500/00588/html/vers0401.htm)
- 5 Ez alól természetesen kivételt képeznek a nagy történelmi figurák: uralkodók, kiemelkedő hadvezérek, államférfiak, korszakalkotó gondolkodók, írók, költők zeneszerzők (stb.) de ez az írás jobbra *nem* róluk szól.
- 6 Gyarmati György: *Rendszertitkok szolgálattal és szolgálattal*. Pécs–Budapest, 2019, Kronosz Kiadó–Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, 58. p. (az én kiemelésem! B-KB.)
- 7 Lásd erről Pütkösti Árpád: *Rákosi, Sztálin legjobb tanítványa*. Budapest, 2004, Európa Könyvkiadó; Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, 2013. ÁBTL–Rubicon; továbbá Ungváry Krisztián–Meruk József: *Rákosi Mátyás eltitkolt szolgálatai – egy sztálinista diktátor börtönben, júlétben és száműzetésben*. Budapest, 2018, Jaffa Kiadó
- 8 Bödy, 11. p.
- 9 Bödy *uo.* (az én kiemelésem! B-KB.)
- 10 *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Szerkesztette Bakos Ferenc; főmunkatárs Fábrián Pál. Budapest, 1974, Akadémiai Kiadó–Kossuth Kiadó, 624. p.
- 11 „példatár, példabeszéd, erkölcsi célzatú jelképes tanító elbeszélés”. *Uo.*
- 12 Lásd pl. erről Joó Tibor: *A magyar nemzeteszmé*. Budapest, én., Franklin-Társulat, 219 old. [reprint: Szeged, 1990, Universum Kiadó]

- 13 Az idézet zárómondatában szereplő 'emelkedő', illetve 'zuhanó' parabolaszárak alig hagynak kétséget aziránt, hogy Bódy fejében valóban ilyesféle elvont gondolatok gomolyogtak... *Uo.*
- 14 Született 1940-ben Keszthelyen
- 15 *Omaha* közel félmillió lakosságával ugyan csak a 40. helyen áll az USA nagyvárosainak listáján, ám Budapest után a legnépesebb város lenne honunkban...Vö. https://en.wikipedia.org/wiki/Omaha,_Nebraska; [https://hu.wikipedia.org/wiki/Omaha_\(Nebraska\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Omaha_(Nebraska))
- 16 Feltevésem helyesnek bizonyult: a Bódy-életrajz szerzőjének atyja is a József nevet kapta a keresztségben, 1856-1935 között élt Vasváron. (A szerző itt fejezi ki köszönetét Bódy Pálnak a pontosításért.)
- 17 Balassi Bálint: Egy katonának: in laudem confinium; A végek dicsérete. In BB: *Hatvanegyedik* (forrás: magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/balassi/61.htm)
- 18 Vö. Alexa Károly: Gyöngyélet NEMZETI KÓD. *Magyar Nemzet, Lugas*, 2019. augusztus 24., 7. p.
- 19 *Hatvanegyedik* (forrás: magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/balassi/61.htm)
- 20 „**armális nemes**, *armalista*: a nemesség alsó rétegének tagja, aki nemességét puszta címeres nemeslevéllel szerezte, mindenféle birtok, jószágadományozás nélkül, vagy kénytelen volt birtokát elhagyni, s így puszta nemességét fönn tartva vagyontalanná vált. – Különösen a török elleni harcok idején terjedt el a birtok nélküli nemesség-adományozás; a végvárakban katonáskodók, a nagybirtokos várurak zsoldosai kerültek ki körükből. A 18-19 sz: ez a réteg képezte a gazdatiszti, tanári, ügyvédi, papi, orvosi pályák egyik utánpótló csatornáját. In *Magyar Katolikus Lexikon* (lexikon.katolikus.hu > A)
- 21 Mályusz Elemér: A magyarországi polgárság a francia forradalom korában. In *A Bécsi Magyar Történelmi Intézet Évkönyve*. Első évfolyam – *Jahrbuch des Wiener Ungarischen Historischen Instituts*. Erster Jahrgang. Károlyi Árpád közreműködésével szerkeszti Angyal Dávid igazgató. Budapest, 1931, 225–282. p. Részlegesen újraközölve: *Magyarország társadalomtörténete* I. köt., 250–257. p.
- 22 Lásd erről újabban a *Rubicon* folyóirat legfrissebb tematikus számát: Buda visszavívása. A törökök kiűzése Magyarországról **1686**. *Rubicon*, 2019/11. szám (különösen: Fodor Pál: Mi változott? Az Oszmán Birodalom Európában, [*uo.* 12–17.]; Ágoston Gábor: Az oszmán haderő a visszafoglaló háborúk idején [*uo.* 19–27.]
- 23 Például Heves megyébe is. Vö. „**Armális nemesek**. A congregatio generalison az adómegszavazással, a nemesi felkelésekkel foglalkoztak. Ugyanitt történt az „armális” címeres nemesi levelek kihirdetése. Vitézi tetteknek, hadi érdemeknek volt az armális jutalma vagy pedig a jobbágyok megváltották szabad egyezkedéssel magokat földesuraiktól s az ő beleegyezésükkel szereztek címeres levelet. E kihirdetés ellen ha senki sem protestált, akkor az armális nemeset a vármegyei nemesség sorába iktatták. A vármegyei jegyzőkönyvek tanúsága szerint Heves és Külső-Szolnok vármegyékben 1655–1683-ig 174 armális levelet publikáltak.[...]” (https://www.arcanum.hu/heves-varmegye-AFC1_armalis-nemesek-BE7E)
- 24 Bódy 14. p.
- 25 A szerző itt köszöni meg Csizmadia Miklósnak ezt a gondolatmenetét alátámasztó értesülést! (b-KB.)
- 26 Bódy 17. p.

- 27 Esterházy Miklós nagylelkűségének újabb bizonyítéka, hogy felesége korai (gyermekágyi láz következtében bekövetkezett) halála ellenére sem szünteti meg az ösztöndíj folyósítását. (Vö. Bódy 37. p.)
- 28 Bódy 17.
- 29 Erre inkább a vasvári nyári vakációk évadján nyílik inkább módja, s mint diszkréten rögzíti, egy föltehetően másodfokú unokahúg ’jóvoltából’ a zökkenőmentes pszicho-szexuális fejlődéshez szükséges „beavatáson” is ’hasznos időben’ átesik: mint írja: becsülettel „megtettük a hasonlóképpen »érintetlen« párocskával a magunkét egyetlen esetben”. Bódy 21. p.
- 30 Bódy 60. p.
- 31 Utólagos megítélésünk szerint Bódy élményanyagából akár egy magyar *Dr. Zsivágó* megírására is futotta volna...(B-KB)
- 32 Bódy 69. p.
- 33 Lásd erről pl. Hammerstein Judit: Egy elfelejtett magyar világirodalmi bestseller: Markovits Rodion: *Szibériai garnizon*. In Hammerstein Judit: *A márkai és az orosz bárka. Esszék, kritikák*. Budapest, 2011, Kortárs Kiadó, 27–44. p.
- 34 Bódy életrajza tüzetesebb tanulmányozásakor kiderült, hogy fenntartásait korábban emígy fogalmazta meg: „Mínt hogy a táborok szinte hermetikusan el voltak zárva az orosz polgári világtól, Markovits könyvcímét inkább csak vezéreszméjében látom találónak. Szibériai Mimikrizsiget tágabb általánosított szemléletben jelzi a könyv honi civilizációjának utánzására törrő jellegét.” *Uo.* 69. p.
- 35 Bódy 98.p. Markovits emberi tartásáról különben nem volt rossz véleménye, mert azt írja róla, hogy „besorozása előtt a *Népszava* irodalmi rovatának vezetője volt. A táborban szerkesztett lapja szellemében szintén szocialista, de ismételt felszólításra sem volt hajlandó belépni a Bolszevik pártba.” *Uo.* 73.p.
- 36 Nagyviványi Zoltán: *Idegenlégiótól a Szovjetunióig*. Budapest, 1935. Révai Irodalmi Intézet. Erről a témáról lásd bővebben Hammerstein Judit: *OROSZORSZÁG MAGYAR SZEMMEL–MAGYAR ÍRÓK OROSZORSZÁG-ÉLMÉNYE AZ 1920-30-AS ÉVEKBEN MEGJELENT ÚTIRAJZOK TÜKRÉBEN*. (kézirat, 2019.)
- 37 Bódy 83. p.
- 38 Az életrajzból nem derül ki egyértelműen, hogy a Szezei-csatornán keltek-e át, miként feltételezzük, de ha ez igaz, akkor a Marseille-i végállomás előtt a Monarchia legnagyobb kikötőjében is ’menetrendszerűen’ lehorgonyozhattak.
- 39 Bódy 116. p.
- 40 Mivel helyi osztrákok és menekültek egyaránt dolgoztak az angol műszaki alakulatnál, ezeknek adminisztratív ellátása volt a feladata, ugyanakkor szoros kapcsolatot tartott az osztrák helyi hatóságokkal is. (Bódy Pál e-mailben érkezett kiegészítése.)
- 41 Feleségének családja osztrák-német eredetű, de már felsőöri illetékességű, szociológiailag pedig azonos szintű – szintén iparos – familia (feltehetően ’kutyabőr’ nélkül). Vö. Bódy 116. p.
- 42 Bódy Páltól megtagadta a Sors, hogy huzamosabb ideig egy országban s ugyanazon az egyetemen tevékenykedjen, főként ezért történeti életműve értékelése is elvégzendő feladat még, fontosabb munkái: *Joseph Eötvös and the Modernization of Hungary 1840–1870* (Philadelphia 1972, Boulder 1985); *Hungarian Immigrants in Greater Pittsburgh 1880–1980* (Boros-Kazai Marianne-nal, Pittsburgh 1981); *Hungarian Community Life in Great Pittsburgh* (Boros-Kazai Marianne-nal uo. 1981); *Struggle and Hope, The Hun-*

garian–Canadian Experience (Kovács Márton Lajossal és Kovrig Bencével, Toronto 1982); *Tudós nemzedék, magyar szellemóriások - Tudománypolitika Magyarországon (1867–1910)*

- 43 „Tüzoltó leszel s katona!
Vadakat terelő juhász!
Látod, elalszik anyuka. -
Aludj el szépen, kis Balázs.” Részlet József Artila: *Altató* (1935. február 2.) (magyar-irodalom.elte.hu > sulinet > igyjo > setup > portrek > jozsefa > altato
- 44 Idézi – Hajnal István: *Az osztálytársadalom* (In *Magyar Művelődéstörténet*. V. kötet. Az új Magyarország. Budapest, 1942, 165–200. p.) című tanulmányából – Tóth Zoltán: *A rendi norma és a „keresztény polgárisodás” Társadalomtörténeti esszé c. fontos elemzésének mottójában*. In *Polgárisodás Magyarországon. Századvég*, 1991/2-3., 75. p. (az én kiemelésem! – B-KB.)
- 45 Ugyancsak tengerentúli és európai előadókörútjaim során tett saját megfigyelésem, hogy a nagy idegenség nem hozza közelebb egymáshoz a magyarul beszélő és gondolkodó embereket: a hazuról hozott válaszfalak talán még mélyülnek is, az egyes szegmensek tagjai nem vegyülnek egymással s ha néha találkoznak, legjobb esetben beérik egy kényszeredett biccentéssel. S még ez sem biztos...
- 46 „a múltat be kell vallani [...]”
A harcot, amelyet őseink vívtak, békévé oldja az emlékezés
s rendezni végre közös dolgainkat, ez a mi munkánk; és nem is kevés.” Részlet József Artila: *A Dunánál* c. költeményéből (<https://www.mek.oszk.hu> > html > kotet00001 > ciklus00486 > cim00490)
- 47 Bódy 15. p.
- 48 Bódy 36. p.
- 49 Bódy 104. p.
- 50 Bódy 15. p.
- 51 A szerző itt fejezi ki köszönetét kisesszéje egyik „előolvasója” – Tevelly Arató György – értékes kiegészítéseiért és pontosításaiért.
- 52 Bódy, *uo.* (az én kiemelésem! – B-KB.)
- 53 Bódy 43.p. (az én kiemelésem! – B-KB.)
- 54 Az emlékezés szövegén lépten-nyomon átüt, hogy végső soron nem kedvelte ezt a csököttnek érzékelt kisvilágot: semmiképpen nem akart szülővárosában maradni!
- 55 Bódy 17. p. (az én kiemelésem! – B-KB.)
- 56 Bódy 7. p.
- 57 Bódy 44.p.
- 58 Bódy 16.p. (az én kiemelésem! – B-KB.)
- 59 Bódy 14–15. p. (az én kiemelésem! – B-KB.)
- 60 Bódy 39. p.
- 61 Bódy 40. p.
- 62 Az általunk (Kemény Zsigmond, Szemere Bertalan, Mályusz Elemér és Tóth Zoltán nyomán) „nemesi polgárisodásnak” nevezett, a nemesi és polgári értékek egymásba fonódó/átetsző, rendkívül bonyolult, szervesnek remélt (ám sajnos torzóban maradt) sokáig, lényegében 1920-ig mégis ígéretes folyamatként értelmezett jelenségről így ír a kérdés egyik legfelkészültebb magyar szakértője: „(...) a nagymértékben követett politikai szerepideálok Magyarországon a nemesség ideáljához álltak közel, vagyis a *Verbürgerlichung* értelmében

- vett magyar polgárosodás tulajdonképpen »nemesedés« (Verdeligung) volt.” Lásd Halmos Károly: Polgár – polgárosodás – civilizáció – kultúra. A társadalomtörténet alapvető kategóriáiról a XIX–XX. századi lexikon- és szótáriradalomban. In *Századvég* 1991/2-3, (*Polgárosodás Magyarországon* c. különszám) 134. (az én kiemelésem – B.-K. B.).
- 63 Lásd erről Borsi-Kálmán Béla: *Polgárosodott nemes avagy (meg)nemesedett polgár. Írások a „nemesi polgárisodás” témaköréből.*, Pécs, 2002, Jelenkor Kiadó
- 64 „Ha [Hatvany] a szellemtörténeti historiaírásról azt mondja, hogy »új bor a régi feudális tömlőben«, akkor az én [Jászi Oszkár] érzésem szerint is közel jár az igazsághoz.” (az én kiemelésem! – B.-K.B.) A rendkívül művelt, mélyen gondolkozó Hatvanynál igen kevesen tudták jobban honunkban, hogy „miről volt szó” a magyarországi tőkés/kapitalista (modernizáló) fejlődésben, vagyis, hogy milyen (rejtett) rúgóra járt a magyar polgári átalakulás, mármint mit is jelentett ténylegesen (a gyakorlatban) a sokáig (lényegében az 1918/1920-as összeomlásig) viszonylag harmonikusan „működő” – sokak által szimbiózisnak minősített – magyar–zsidó (zsidó–magyar) érdek- és érzelmi szövetség. Lásd erről Hatvany Lajos: A Draheim-nemzettség. In uő.: *Emberek és korok. Regényes korrajzok, naplók, cikkek.* I. kötet. Válogatta és sajtó alá rendezte Belia György. Budapest, 1964, Szépirodalmi Könyvkiadó, (különösen: 31–35.).
- 65 Jászi Oszkár: Leszámolás – beszámolás nélkül. (*Századunk*, 1938/2-3.) In *A népi–urbánus vita dokumentumai 1932–1947.* Válogatta és szerkesztette Nagy Sz. Péter. Budapest, 1990, Rakéta Könyvkiadó, 421. Jászi vitacikke válasz Hatvany Lajos: Beszámolás és leszámolás. (*Újság*, 1937. Karácsony) című írására.
- 66 Íme egy tárgyilagosnak szánt, de azért enyhén előítéletes összegzés a magyar hadifoglyok szociológiai és etnikai összetételéről: „Burszuj üldözés [...] folyt a nemzetiségeken belül, és ebből százalékszerűen tagadhatatlanul magasabb létszámú volt az értelmiségi hányad, mint a legénységi, az értelmiségen belül pedig a zsidó százalék múlta felül a nem zsidót. A történelmi könyvekbe is bekerült példányok: Kun Béla, Rákosi Mátyás, Szalka Máté.” Bódy 79. p.
- 67 Bódy 109–110.p. Az életrajz egy másik helyén a szerző a korabeli politikát, saját lajtapordányi egyéves időszakára visszatekintve nemes egyszerűséggel „dühöngő nacionalizmus” gyanánt minősíti (Bódy 37. p.)
- 68 Bódy 119. p.
- 69 Bódy 40. p.
- 70 Szekfű Gyula: *Három nemzedék, és ami utána következik.* Budapest, 1934, A királyi Magyar Egyetemi Nyomda kiadása
- 71 A szintén kortárs Márai Sándor (1900–1989) is megírja kassai gyermekéveiről, hogy apja, és annak magisztrátusbeli barátai az egész napi magyar nyelven történő honszolgálat után otthon, családi és baráti körben előszeretettel váltottak vissza németre, mert az mégiscsak kényelmesebb volt...
- 72 Bódy 27.p.(az én kiemelésem! – B.-K.B.)
- 73 Norbert Elias: *A civilizáció folyamata. Szociogenetikus és pszichogenetikus vizsgálódások* [ford. Berényi Gábor], Budapest, 1987, Gondolat Kiadó (2. kiad. 2004. uo.)
- 74 Vö: Borsi-Kálmán Béla: *Öt nemzedék, és ami előtte következik ... A temesvári Levente-pőr ... 1919-1920.* Budapest, 2006, Noran Kiadó Kft.; továbbá u.ő.: *Iffy. Niamessny Mihály és a temesvári Levente-per (1919–1920).* Budapest, 2010, Helikon Kiadó. (A csengerújfalusi O'sváth és vele rokon családok története, dokumentumai, és írásai)

- 75 Barkó Gábor Ágoston: *Civilizálódás, polgárosodás, magyarosodás egy észak-magyarországi kisvárosban. Rózsabegy az 1900-as években*. Budapest, 2010, 57 oldal, gépirat (Történelem alapképzési szakdolgozat; témavezető: Dr. Borsi-Kálmán Béla egy. tanár)
- 76 Paul Auster: *Az orákulum éjszakája* [ford. Pék Zoltán]. Budapest, 2004, Európa Kiadó, 245–246. p. Idézi Henri de Montety: A történet és a történelem összhangjának felbomlása. A zsidó sors és a modern lét Paul Auster és Kertész Imre irodalmi műveiben. *Kortárs*, 2019/7–8. szám című figyelemre méltó esszéjében (az én kiemelésem! – B-KB.)
- 77 Bódy, 140.p. (az én kiemeléseim! – B-KB.)

